

Niet nog een jaar zonder jou

Pavlo en Viktorija Matjoesja

met Doan Bui

Niet nog een jaar zonder jou

Liefdesbrieven in oorlogstijd

Vertaald door Jan Willem Reitsma

Amsterdam · Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij BV

2024

Instagram Pavlo Matjoesja: @mtshpvl en
Viktorija Matjoesja: @victoria.matyusha

Oorspronkelijke titel *Letters of Love and War*

Copyright oorspronkelijke editie © L'Iconoclaste, 2024

This edition is published by arrangement with L'Iconoclaste in
conjunction with its duly appointed agents Books And More
Agency #BAM, Paris, France and 2 Seas Literary Agency Inc.

All rights reserved.

Copyright vertaling © 2024 Jan Willem Reitsma / Em. Querido's
Uitgeverij BV, Weteringschans 259, 1017 XJ Amsterdam

Omslag Roald Triebels
Omslagbeeld Quintin Leeds

ISBN 978 90 214 9848 5 / NUR 320
www.querido.nl

Hoe het allemaal begon

Toen Rusland op 24 februari 2022 Oekraïne binnenviel, was ik op vakantie. Zoals veel mensen was ik geschokt door de beelden en de nieuwsberichten die ons bereikten. De gebombardeerde straten van Kyiv en de inwoners die dekking zochten in de metro vertoonden een opmerkelijke gelijkenis met Parijs of welke andere Europese hoofdstad dan ook. Ik was nog nooit in Kyiv geweest en eerlijk gezegd wist ik niet zoveel af van Oekraïne. Het land had geen bijzondere betekenis voor me. In mijn onwetendheid had ik de Kozakken die ik uit de sprookjes van de gravin van Ségur kende op één hoop gegooid met de Russen. In mijn gedachten was de hele Slavische regio één grote brij. Als Française zag ik Oekraïne als een satelliet van het Russische rijk, een streek vol tarwevelden waar de aristocraten uit de boeken van Tolstoj naartoe gingen om zich te ontspannen. In het nieuws had ik onduidelijke verwijzingen gehoord naar de Oranjerevolutie en het ‘conflict in het Donetsbekken’... Het leek allemaal exotisch, vreemd en ver weg.

De dag na de invasie kwam ik terug van vakantie.

Mijn moeder was in paniek: ze spoorde mijn zussen, mijn broer en mij aan om nieuwe paspoorten aan te vragen, voor het geval de oorlog zich over heel Europa zou verspreiden. 'Je moet altijd klaarstaan om te vluchten. Ik weet wat oorlog is.' Mijn ouders komen uit Vietnam en zijn opgegroeid in een land in oorlog, eerst tegen de Franse koloniale overheersing en later tijdens de 'Amerikaanse Oorlog', zoals die in Vietnam wordt genoemd, of kortweg 'de oorlog', zoals mijn ouders zeggen. Zij behoorden tot de 'verkeerde partij', de verliezers, de Zuid-Vietnamezen, zoals de hele diaspora die zich na de val van Saigon over de wereld heeft verspreid. Hoewel ik in Frankrijk ben geboren en de oorlog niet zelf heb meegemaakt, ben ik er in zekere zin een bijproduct van. De geschiedenis heeft, zoals Georges Perec schreef, onze families geografisch en emotioneel verscheurd, en hen bezwaard met het gewicht van duizend stiltes. We zijn de blanco pagina's waarop de ongeschreven verhalen van onze voorouders staan geschreven.

Net als de Oekraïners weet mijn moeder hoe het is om te wonen in een stad die door oorlog wordt verscheurd. In Saigon groeide ze op tussen de bombardementen, hinderlagen en voortdurende militaire aanwezigheid. Ze praat maar zelden over haar herinneringen aan die tijd en mijn vragen wimpelt ze weg met de woorden: 'Waarom vraag je altijd naar hetzelfde? Het interesseert geen mens; het was oorlog, en die is altijd hetzelfde: oorlog.' Mijn moeder heeft gelijk, oorlog is inderdaad altijd het-

zelfde. Doden, bombardementen, ontheemding, bloed, tranen, mensenmenigten op straat en wanhopige exodussen naar onbekende en denkbeeldige bestemmingen. De taferelen op het treinstation van Kyiv na de Russische inval, op het vliegveld van Kabul in 2022 en op het vliegveld Tân Sơn Nhất in Saigon in 1975 vertonen allemaal een treffende gelijkens: de geschiedenis die zich in een eindeloze cirkel herhaalt. Zoals Albert Camus het verwoordde: het is ‘als een bebloede mond die niets dan woedend gestotter uitbraakt’. Op dat station en die vliegvelden wordt een unieke taal gesproken: die van diepe menselijke eenzaamheid, de taal van zwervers die weten dat ze hun wortels, hun huis en hun identiteit achter zich laten.

Ik ben journalist, en aan het begin van de invasie stuurde mijn blad, *L’Obs*, meteen twee collega’s naar Oekraïne. Ik reisde naar de grens om verslag te doen van de gigantische vluchtelingenstroom, mijn ‘specialisme’. Ik had al talloze malen over vergelijkbare tragedies geschreven, van het ballingschap op Lampedusa, op de Griekse eilanden en in de gehele Balkan. Dit verslag was echter anders, misschien omdat ik voor het eerst een vluchteling mee terug naar huis nam, de moeder van een Oekraïense schrijver. Toen we haar ophaalden vond ze het vreselijk om haar zoon en man achter te laten. Bij aankomst in Frankrijk raakte ze besmet met COVID-19 en ze was niet ingeënt. Ik vreesde het ergste: de afdeling spoedeisende hulp en complicaties met de luchtwegen. Terwijl ik

een wattenstaafje in haar neus stak om een coronatest af te nemen, vroeg ik me af hoe ik in deze situatie was verzeild.

Een paar weken later reisde ik naar Boetsja, in Oekraïne. Daar vertelden moeders me over het onuitspreekbare: de dood van hun kinderen. Die foto's staan nog steeds op mijn telefoon: het levenloze lichaam van Nastja van zeven met haar bleke gezichtje, in dekens gewikkeld; het kogelgat in de borst van Ivan van veertien; het gezicht van de veertienjarige Ihor, in de rug geschoten door Russen, samen met zijn grootvaders handgeschreven dagboekantekening: 'Vandaag, 7 maart, mooi weer. Ze hebben onze Ihor vermoord.'

Inmiddels is de oorlog in Oekraïne geen voorpagina-nieuws meer, maar de bombardementen en het sterven gaan door. De aandacht van het publiek heeft zich verplaatst, zoals dat altijd gaat in de media. Maar de direct getroffen hebben de luxe van die onverschilligheid niet.

Ook journalisten zijn verder getrokken. In juni 2022 nam de in Oekraïne achtergebleven schrijver dienst in het leger. In september wilde zijn moeder terugreizen naar Kyiv. Er was een bladzij omgeslagen. Ik had met mezelf afgesproken om afstand te houden, om niet emotioneel betrokken te raken bij mijn 'onderwerpen'.

Maar toen verschenen Pavlo en Viktorija en begon de reis van dit boek.

Ik kwam de naam Pavlo Matjoesja voor het eerst tegen

in de zomer van 2022, toen ik op een essay van hem stuitte: ‘Is There Happiness in War? Where?’ Op dat moment wist ik alleen dat hij een Oekraïense schrijver was die vrijwillig dienst had genomen in het leger, ook al had hij als vader van vier kinderen de optie om het land te verlaten. Ik nam contact met hem op voor iets wat achteraf misschien een beetje cynisch klinkt. Ik was een reportage over het tegenoffensief aan het voorbereiden, met speciale aandacht voor de menselijke prijs die voor de oorlog werd betaald. Ik interviewde Pavlo eerst in een videoconferentie, hij was ‘ergens’ aan het front en ik in mijn huiskamer. De verbinding was slecht en viel vaak weg, terwijl alle deelnemers aan het gesprek steeds vroegen: ‘Kunnen jullie me nu horen?’ Ik had moeite om antwoord op mijn vragen te krijgen. Toen ik Pavlo vroeg of er doden in zijn eenheid waren gevallen viel er een ongemakkelijke stilte, en ten slotte antwoordde hij: ‘Over dat onderwerp praat ik liever niet.’

‘Is het te privé, te pijnlijk? Of is het misschien vertrouwelijk om over sterfgevallen te praten?’

‘Alle drie,’ zei hij.

Ik heb niet meer aangedrongen.

Ik vroeg Pavlo of hij de afgelopen maanden had geschreven. Wat aantekeningen op zijn telefoon, was het antwoord. Zou hij die mij willen opsturen?

Opnieuw aarzelde hij. ‘Volgens mij is dat te privé, sorry.’

Ik wilde ook vragen naar zijn dramatische beslissing

om bij het leger te gaan en zijn gezin achter te laten, en wat zijn vrouw Viktorija daarvan vond. Er viel alweer een ongemakkelijke stilte. ‘Dat kun je beter aan haar vragen,’ opperde hij.

Na een uur beëindigden we het interview. Die avond stuurde Pavlo me echter een paar aantekeningen die hij had gemaakt. Ze waren subliem.

Kort daarop ontmoette ik Viktorija in een café in Parijs. Ik vertelde haar over mijn gesprek met Pavlo en zijn aarzeling toen ik vroeg naar zijn besluit om bij het leger te gaan. Met een trieste glimlach zei Viktorija: ‘We leven nu een jaar op afstand van elkaar. Een jaar sinds hij ten strijde is getrokken. De kinderen verlangen naar hem. Ze verlangen naar hun vader. Dus ja, ik zet hem onder hoge druk om het leger te verlaten. En de kinderen ook. Hij heeft zijn plicht nu toch wel gedaan? Nu wil ik dat hij naar huis komt, naar ons.’ Achter haar trieste glimlach ging duidelijk veel schuil dat niet werd uitgesproken.

Ik wilde van Viktorija over háár oorlog horen. Ik vertelde dat ik Pavlo’s summiere aantekeningen had gelezen en vroeg haar of ze samen een briefwisseling zouden willen gaan voeren. Als een soort oorlogsdagboek, maar dan met twee stemmen. Dan zouden we die in *L’Obs* kunnen afdrukken.

Viktorija was enthousiast en hoewel ik onzeker was over Pavlo’s reactie, stelde zij me gerust: ‘Dat zal hij heel graag doen.’

Ik had geen idee waaraan ik was begonnen. Was het

wel verstandig om de intimiteit te verkennen van dit gezin, van dit stel, om in hun verleden binnen te dringen? Overschreed ik niet opnieuw de heilige grenzen die tussen een journalist en diens onderwerp horen te bestaan?

En dus reisde ik naar Oekraïne. Er gaan geen vliegtuigen meer naartoe, wat de reis bemoeilijkte. De nachttrein van Warschau naar Kyiv zat vol vrouwen en kinderen die zich gingen herenigen met hun mannen en vaders. Die nacht kreeg ik meerdere brieven binnen.

En zo is het allemaal begonnen.

Mijn lief,

Vandaag schrijf ik je alleen om je te zeggen dat ik van je hou. Je bent zojuist afgereisd naar Frankrijk en ik popel, ik popel, om je weer te zien. Je bent maar zo kort hier geweest. Maar dat geeft niet. Wat een geluk dat we allebei met onze knie sukkelen! Wat een fantastisch idee van jou om me, toen jij voor je eigen knieproblemen op consult ging bij je dokter in Kyiv, over te halen met je mee te gaan. Was het niet romantisch om samen in die wachtkamer te zitten?

Ik ben weer terug bij mijn eenheid. De mannen vechten nu non-stop. Ik kan niet alle gruwelen bijhouden waarover ik hoor: er is iemand gedood, iemand is zijn armen of ogen kwijtgeraakt. Het is oorlog in zijn volle wreedheid. Op dit moment heb ik bevel gekregen om te wachten. Het is een vaardigheid die ik mezelf heb moeten bijbrengen. Ik oefen intensief in het wachten, ik weet niet eens waarop, als in een toneelstuk van Beckett. Ken je de legeruitdrukking 'opschieten en wachten'? Nou, zo is

het. Op dat punt bevind ik me. Pauze. En terwijl ik wacht tot ik weer naar mijn werk als officier gevechtsopleiding mag, krijg ik een hoop andere eenmalige missies toegewezen, zoals eindeloos rapporten schrijven. Dat ben ik het ‘papieren leger’ gaan noemen, het pijnlijkste onderdeel van het soldatenbestaan. Ik heb er een hekel aan, ook al weet ik dat ik op dit moment veiliger ben dan mijn wapenbroeders aan de frontlinie.

In onze vrije tijd blijven we oefenen. Gisteren heb ik mijn manschappen meegenomen naar een kleine schietbaan. Een van hen is een echte hipster, een voormalige manager personeelszaken uit de IT-branche. Zijn deskundigheid ligt eerder op het gebied van koffiesoorten dan legerzaken, maar toch verraste hij ons tijdens de oefening. Een andere vent is een oud-marinier, echt supersterk. Die laatstgenoemde is een telecommunicatieverkooper en lijkt het schieten steeds leuker te vinden. Schieten vanaf honderd meter heeft hij volledig onder de knie. We hebben ook een beetje met pistolen geschoten. Ik had maar een paar dozijn patronen meegenomen. De volgende keer zorg ik dat we er meer hebben.

Het is echt moeilijk om zo te wachten, zonder te weten wat je volgende missie wordt, zonder te weten wat er echt aan de frontlinie gebeurt, op de velden die worden besproeid met granaten en raketten die de posities van elkaar scheiden, of in de vijandelijke loopgraven. Het is vreemd om zo dichtbij te zijn en niet zelf aan de strijd deel te nemen. Maar dat is mijn werk: om de jongens

klaar te stomen voor de strijd. Ik moet zorgen dat de eenheden die naar het front gaan er klaar voor zijn. Daarna is het grotendeels het werk van alle anderen.

Ik hoor zojuist dat een van onze officiers is verwond door een antipersoonsmijn. Hij was verantwoordelijk voor de opleiding van zijn bataljon en we hebben veel samengewerkt. Op zijn acht- of negenenvijftigste had hij kunnen kiezen voor een rustig leven thuis, vooral vanwege de handicap van zijn vrouw. Maar nee, zoals veel anderen koos hij ervoor dienst te nemen in het leger. En nu is hij zwaargewond. Deze man begon zijn carrière in de special forces tijdens de oorlog in Afghanistan in de jaren tachtig, waar tien keer zo weinig slachtoffers vielen als nu in onze oorlog. Ongelooflijk. Veertig jaar na het begin van zijn legercarrière is hij gewond geraakt.

Deze oorlog is zo hartverscheurend, mijn lief, zo gruwelijk.

De oorlog is barbaars, mijn lief, en toch is dit waar ik wil zijn, waar ik moet zijn, bij mijn wapenbroeders, ook al weet ik dat je doodongerust bent omdat ik hier zit. Ik hou zielsveel van je, mijn poesje. Ik wil zo graag bij je zijn. Ik koester elk moment dat we samen zijn, dat weet je toch wel? Stuur me alsjeblieft wat foto's van jou en de kinderen.

Met al mijn liefde en eindeloze kussen,

Pavlo

Lieve Pavlo,

Wat ben ik blij dat je me weer brieven bent gaan schrijven. Het doet me denken aan de jaren dat je nog een jonge cadet in het leger was. We waren achttien en kenden elkaar nog maar kort. In die tijd waren we alleen van elkaar gescheiden wanneer je afreisde voor je opleiding in de zomer en die duurde nooit heel lang, hooguit twee maanden. Destijds was er naast de post geen enkele manier om met elkaar te communiceren. Geen telefoons, geen appjes, geen voicemail. Alleen het postkantoor en je handgeschreven brieven. Ik heb ze allemaal bewaard! We waren zo jong en hadden ons hele leven voor ons. Ik hoop dat het leven nog altijd voor ons ligt en dat het heel, heel lang zal duren.

Wat is Parijs nu ver weg van Kyiv. Het vliegtuig naar Warschau en daarna de nachttrein: al met al deed ik er vierentwintig uur over om jou te bereiken. Ik kon maar tien uur in Kyiv blijven. Maar wel tien zeer intense uren, waarin ik van je aanwezigheid heb genoten, ik kon er niet genoeg van krijgen om bij je te zijn. Als iemand me vroeger had verteld dat ik blij zou zijn met de kleine ongemakken van de ouderdom, zoals problemen met je knie, zou ik het niet geloofd hebben!

Wat heerlijk om een wandeling te maken op de Andriivskiy-helling, ondanks de storm. Ik ben zo blij dat we nog een foto hebben gemaakt bij de kerk waar we zijn getrouwd. Ik bekijk hem op mijn telefoon en glimlach bij mezelf.

En nu zit ik na dat korte uitstapje weer in Frankrijk. De kinderen waren erg blij met het snoep dat je voor ze had gekocht. Je weet hoe erg ze je missen. Je weet ook hoe graag ze je terug willen hebben. Ze willen dat je hier bij ons in Parijs komt. Gisteren was het eindejaarsconcert van het koor van de meisjes. Alle ouders verzamelden zich op de binnenplaats om hun kleine zangers te bewonderen. Zonder jou voelde ik me zo alleen tussen het publiek. Bijna alle ouders kwamen met zijn tweeën, zelfs als ze gescheiden waren. Ik weet dat ik sterk moet zijn voor ons allebei, maar soms wil ik huilen bij de gedachte dat jij al deze mooie momenten misloopt, dat je onze kinderen niet ziet opgroeien. Ik ben blij dat ik ben gegaan, zowel voor hen als voor jou. Het was niet erg makkelijk, want ik kwam terug van mijn werk in Straatsburg en veel treinen hadden vertraging of waren opgeheven. Het is gek: er woedt een oorlog in Oekraïne en toch rijden onze treinen altijd op tijd. Alleen massabombardementen kunnen de dienstregeling een beetje beïnvloeden! In Frankrijk rijdt de trein maar zelden op tijd.

Ik heb een paar filmpjes van de zingende meisjes gemaakt en aan je opgestuurd. Zo kun jij er ook een beetje van meegenieten. Volgende week zaterdag is er een schoolmarkt. De ouders zetten kraampjes neer. Laura vertelt me dat ze al haar vriendinnetjes over jou heeft verteld. Ze zegt steeds dat ze heel trots op je is. Ze wou dat jij een van de kraampjes had kunnen verzorgen en kennismaken met haar vriendinnen.

Ik weet hoe moeilijk het voor je is om te zijn waar je bent. Ik weet dat je een pesthekel aan wachten hebt. Zoals je weet, heb ik ook een hekel aan wachten. En toch is het leven veranderd in dit lange wachten. Wachten tot ik jou weer zie, wachten tot ik je warmte weer voel, wachten tot jij me in je armen sluit, wachten tot ik de glimlach op je gezicht zie als je me aankijkt. Wachten, alsmaar wachten.

Wees voorzichtig en zorg goed voor jezelf. Ik wil je binnenkort en in veiligheid zien.

Kussen,

V.

Hallo mijn lief,

Ik heb je zoveel dingen te melden. Maar om te beginnen is er één ding dat ik je wil vertellen om mijn hoofd helder te maken. Ten eerste wil ik je geruststellen dat het prima met me gaat.

Ik onderhoud contact met meerdere mannen uit mijn brigade.* Een van hen heeft me zojuist een app gestuurd met excuses dat hij niet had gereageerd, omdat hij bezig was vijandelijk vuur te beantwoorden. De gevechten zijn erg hevig. De aantallen gewonden en vermisten stijgen

*De asterisken verwijzen naar de noten op bladzijde 251.

voortdurend. Maar ik ga het niet over aantallen hebben, want achter elk getal gaat een gezicht schuil en ik ken al die mannen. Het is een dodelijk spel, een spel des doods. Weet je nog dat we in 2017 in Frankrijk waren, op de campus in Jouy-en-Josas, waar ik voor mijn Master of Business Administration studeerde? Ik hou van statistiek, hoe raar dat ook lijkt. Statistiek en kansberekening. Oorlog, dat dodelijke spel, is ook een kwestie van kansberekening. De kunst is om te weten hoever je moet gaan tot het spel uit is. *Game over*. Het hangt er natuurlijk van af hoeveel spelletjes je speelt, ook al neem ik aan dat de kansberekening ook van een andere variant afhangt: 'de ervaringscurve', zoals ze die in het vak noemen. Maar hoe je de factoren ook combineert, statistisch gesproken is het doorgestoken kaart. Je hebt een veel grotere kans om te verliezen dan om te winnen. En als je dit spel verliest, ben je echt alles kwijt. Het is een dodelijk spel, een soort Russische roulette zou je bijna kunnen zeggen.

Een van onze mannen heeft een been verloren. Alweer zo'n geniepige antipersoonsmijn. Hij plaatste een foto van zichzelf met een tekstje erbij dat hij geen spijt had, alleen zijn eigen handelen als onbevredigend beoordeelde en besloot: 'Hoe dan ook, beter dat mij dit overkomt dan een van mijn wapenbroeders.' Zulke kerels zitten er nou in mijn brigade. Nou ja, ik zeg kerels, maar er zitten ook vrouwen in onze gelederen. Over hen vertel ik je later nog wel. Ik ben er trots op te dienen met zulke mensen om me heen.

Een van de dingen die ik het moeilijkst verteerbaar vind: de begrafenissen die ik niet heb kunnen bijwonen. Ik denk met name aan de begrafenis van Joeri, de man van Irina, vorig jaar. Dat doet me zoveel verdriet. Een poosje later heb ik de begraafplaats bezocht. Er was een heel vak voor gesneuvelde soldaten, waar onze blauw-gele vlaggen in de wind wapperden. Een heleboel bloemen op de rulle aarde. Teksten op de kransen. JE MAATJES VAN DE JIJUITSUVERENIGING OF TER NAGEDACHTENIS AAN MIJN DIERBARE ECHTGENOOT, JE VROUW. Ik legde chrysanten op Joeri's graf. Hij was drieëndertig, de leeftijd van Christus. Jong en oud liggen om hem heen, allemaal naast elkaar in het gelid. Het had de dag ervoor geregend en na een poosje zag ik dat mijn legerkistjes onder de modder zaten. Kleverige, kleiachtige modder. Ik bad voor Joeri's ziel. Op het kruis was een foto van hem bevestigd. Ik zag dat het zijn profielfoto was, die hij nog maar kort geleden op de sociale media had geplaatst. Hij glimlachte. Het is het gezicht van een gelukkige jongeman, optimistisch over zijn toekomst. Verliefd op zijn geweldige vrouw, met zijn hele leven voor zich. En nu heeft hij alleen nog het eeuwige leven. Soms rijgen tranen zich onverwacht aaneen in je keel, alsof iemand ze druppel voor druppel uit je perst. Ze zijn pijnlijk en kleverig, plakkerig. En de kleimodder kleefde aan mijn kistjes, een plakkerige, slijmerige modder zoals ik die niet eerder had gezien. De plakkerige modder van een graf op een militaire begraafplaats.

We moeten deze oorlog winnen, zodat Joeri's dood niet voor niets is geweest, zodat zijn offer ons redding kan brengen, de redding van onze natie, het eeuwige leven van onze natie. Sorry, Joeri, mijn broeder, voor jou helaas geen wederopstanding op de derde dag. Ik neem het mezelf kwalijk, ik voel me zo schuldig tegenover jou, Joeri. Tegenover alle andere broeders die naast jou in de grond liggen. Ik heb de indruk dat jullie, in het hiernamaals, echte mensen zijn, van vlees en bloed. En dat ik hier niet meer dan een illusie ben, nep. Eeuwige nagedachtenis aan jou, mijn broeder.

Goed dan. Volgens mij is dit een nogal droeve brief. En toch is hij dat niet. Ik moest je dit allemaal vertellen. Het maakt me rustiger om dit aan je te schrijven, om alle dingen in woorden te vatten die ik soms moeilijk vind om te zeggen en ze aan jou te versturen. Dat kalmeert me. Ik ben kalm, ja. Ik voel me echt in die toestand. Kalm. Rustig. Dat zijn we eigenlijk allemaal.

Goed, vertel me hoe het was op de MBA-reünie op de Economische Hogeschool in Parijs, waar je naartoe ging om mij te vertegenwoordigen. Weet je nog, toen we op de campus zaten zei ik voor de grap dat je bijna net zo goed een MBA was als ik, een 'quasi-MBA'! En nu ben jij degene die naar de alumnidag gaat. Ik denk graag terug aan die tijd in Frankrijk, zes jaar geleden, op de campus in Jouyen-Josas. Dat zijn lieve, gelukkige herinneringen. Ik hoop dat je het leuk hebt gehad op de reünie! Het bezorgt me een goed gevoel om te weten dat je al die vriendschappen

hebt, al die banden met onze oude vrienden, al die gelukkige herinneringen, dat geeft me het gevoel dat ik leef. Dat ik een mens uit één stuk ben.

Ik weet dat we elkaar heel binnenkort weer zullen zien.

Heel veel liefs,

Je kapitein M.

Lieve Pavlo,

Weten dat het goed met je gaat doet me op dit moment het grootste plezier. Helaas besef ik maar al te goed wat je met dit 'dodelijke spel' bedoelt. En daarom wil ik absoluut dat je dit dodelijke spel staakt. Vertrek voordat het te laat is. De statistiek is een koppige wetenschap. Zoals je weet, stijgt het aantal mensen in onze vriendenkring dat een dierbare is kwijtgeraakt exponentieel. Koeba heeft vorige week haar verloofde verloren. Ze waren twee weken verloofd. Ze had me foto's van hen gestuurd. Ze zagen er zo gelukkig uit. Geluk in oorlogstijd is zo vluchtig. Zoveel dood, overal om ons heen. En toch ben ik ervan overtuigd dat het leven altijd wint. Dat hield ik mezelf gisteren voor tijdens de MBA-reünie op de hogeschool: er waren zoveel stellen met pasgeboren kinderen! Voordat ik ernaartoe ging was ik een beetje bang dat geen van je oude studiegenoten me zou herkennen. Per slot van rekening